

Tomaszewski, Jerzy

„Formování československého zahraničního odboje v letech 1938–1939 ve světle svědectví Jana Opočenského”, kritické vydání připravil Milan Hauner ve spolupráci s Markem Ďurčanským, Václavem Podaným a Michalem Šulcem, Praha 2000 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 93/3, 367-368

2002

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

z rządem w Pradze) wyborów parlamentarnych. W świetle decyzji podjętych przez Rewolucyjne Zgromadzenie Narodowe I Republiki, które zainaugurowało swą działalność 14 listopada 1918, zarzut ten nie jest zasadny.

Po przeczytaniu monografii trudno oprzeć się wrażeniu, że dla Marka K. Kamińskiego konflikt polsko-czeski to przede wszystkim spór terytorialny. Istniejąca pomiędzy Pragą a Warszawą rywalizacja o prymat w Europie Środkowo-Wschodniej, a więc *de facto* o jej kształt polityczny, interesuje autora w znacznie mniejszym stopniu niż zabiegi służb dyplomatycznych obydwu krajów, mające na celu uzyskanie optymalnego z ich punktu widzenia rozwiązania kwestii cieszyńskiej, spiskiej i orawskiej. W rezultacie czytelnik otrzymuje wprawdzie wyczerpującą informację o taktyce prowadzonych przez strony negocjacji, lecz nie towarzyszy temu równie potężny ładunek wiedzy o motywach opisanych działań. Czy zatem można oczekiwać, że na fundamentalne wręcz pytanie: dlaczego przywódcom ČSR tak mało, a w pewnych momentach w ogóle nie zależało na osiągnięciu z II Rzeczypospolitą *consensu* zdoła udzielić przekonywującej odpowiedzi? Silniejsze osadzenie konfliktu polsko-czeskiego w realiach międzynarodowych niewątpliwie uczyniłoby to zadanie łatwiejszym.

Pożądanym byłoby także wyjaśnienie, że podjęcie przez władze w Pradze działań zmierzających do podporządkowania sobie Śląska Cieszyńskiego nie wynikało jedynie z pobudek gospodarczych, lecz stanowiło naturalną konsekwencję przyjęcia przez nie koncepcji „granic historycznych”. Dopuszczenie do terytorialnych koncesji na rzecz Polski (nawet na całkowicie pozbawionych atutów ekonomicznych terenach Spisza i Orawy) przed podpisaniem traktatów pokojowych z Niemcami, Austrią i Węgrami stwarzało niebezpieczeństwo zakwestionowania przez mocarstwa samej zasady integralności ziem Korony Świętego Wacława, stanowiącej podstawę przynależności do I Republiki prowincji o mieszanej strukturze etnicznej.

Wobec najnowszej książki Marka K. Kamińskiego żaden badacz stosunków międzynarodowych w Europie Środkowo-Wschodniej nie może pozostać obojętny. Dlatego też nie wróżę jej spokojnego żywota na księgarskiej lub bibliotecznej półce. Pierwsza w historiografii tak gruntowna monografia konfliktu polsko-czeskiego z pewnością wzbudzi zainteresowanie czytelników. Wierzę, że znajdzie ich po obydwu stronach Olzy, i to nie tylko wśród adeptów historii.

Wydawnictwo Neriton zadbało o adekwatną do rangi pracy szatę graficzną. Pod względem edytorskim prezentuje się ona równie znakomicie. Starannie zestawiony indeks osobowy, przejrzyste mapy terenów spornych oraz fotografie głównych bohaterów opisywanych wydarzeń niewątpliwie ułatwią czytelnikom korzystanie z monografii. Przetłumaczenie na język angielski zakończenia nie pozostanie zaś bez wpływu na upowszechnienie sformułowanych w niej tez. Należy to odnotować, albowiem coraz częściej publikacje nawet liczących się na rynku księgarskim oficyn rażą niskim poziomem korekty i brakiem elementarnej troski zarówno o aparat naukowy, jak i styl narracji.

Ślawomir M. Nowinowski
Uniwersytet Łódzki
Katedra Historii Powszechnej Najnowszej

Formování československého zahraničního odboje v letech 1938–1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, kritické vydání připravil Milan Hauner ve spolupráci s Markem Durčanským, Václavem Podaným a Michalem Šulcem, Archiv Akademie věd České republiky v nakladatelství Arenga, Praha 2000, s. 368

Jan Opočenský, historyk, archiwista i dyplomata czeski (1885–1961) jest postacią mało znaną nawet w Czechach, nie mówiąc o Polsce. Nazwiska jego nie spotkałem także w książkach autentycznych polskich znawców najnowszych dziejów Czechosłowacji. To prawda, że — formalnie rzecz biorąc — zajmował stanowiska niezbyt eksponowane. W latach 1935–1938 był generalnym konsulem w Paryżu, następnie urzędnikiem emigracyjnego MSZ, a wreszcie (1945–1948) delegatem do UNESCO. Należał jednak do zaufanych współpracowników Edvarda Beneša, który w Londynie powierzył mu kierowanie archiwum MSZ oraz przygotowywanie materiałów

do publikacji. Zaznaczyć należy, że Opočenský od lata 1940 r. prowadził dziennik, zapisując m.in. treść dyskusji dotyczących polityki czechosłowackich władz na uchodźstwie. Cenne to źródło zostało niedawno opublikowane i zasługuje na odrębne omówienie.

Recenzowana książka zawiera dokument odmiennego charakteru. W lipcu 1941 r. Beneš zlecił Opočenskému opracowanie zarysu swej działalności podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych Ameryki od 9 lutego do 12 lipca 1939 r. Łączyło się to ze staraniami rządu emigracyjnego Republiki Czechosłowackiej, by USA formalnie uznały ten rząd, przy czym pierwotnym zamiarem była publikacja zarysu w języku angielskim. We wrześniu 1942 r. tekst wraz z załączonymi doń dokumentami był ukończony. Tymczasem jednak w październiku 1942 r. Waszyngton zdecydował się uznać czechosłowacki rząd emigracyjny *de iure*, a tym samym publikacja przestała być potrzebna. Po 1945 r. Beneš wykorzystał jedynie zebrane wówczas materiały w późniejszych swych publikacjach, zaś opracowanie Opočenskego pozostało w archiwum i było do niedawna niedostępne dla historyków.

Książka składa się z kilku części. Otwiera ją zwięzła informacja Václava Podaného o zawartości spuścizny Opočenskego, przechowywanej w Archiwum Czeskiej Akademii Nauk oraz o jego listach znajdujących się w innych zespołach tegoż archiwum. Obszerne studium Milana Haunera przedstawia następnie dzieje powstania opracowania, które nosi tytuł „Pobyt prezydenta w Stanach Zjednoczonych Ameryki”, zasady edycji oraz krytyczną analizę treści tego źródła. Zakres omawianej w nim problematyki przekracza zazwyczaj spotykane ramy wprowadzenia do wydawnictwa źródeł. Hauner omawia w nim okoliczności historyczne, w których Beneš zlecił napisanie tej pracy, szczególnie zaś interesująca jest analiza tego, co Opočenský pominął oraz przyczyn tych pominięć. Wykorzystuje w tym celu zarówno dziennik twórcy opracowania, jak też inne dokumenty, publikowane i niepublikowane. W wielu fragmentach polemizuje z niektórymi poglądami, rozpowszechnianymi zwłaszcza w publicystyce. Hauner jest zafascynowany postacią Beneša i broni go przed wieloma zarzutami, lecz nie jest to równoznaczne z brakiem krytycyzmu, dostrzega bowiem pewne słabości jego koncepcji politycznych. W sumie czytelnik otrzymuje wnikliwy przewodnik, ułatwiający rozumienie opublikowanego źródła, a zarazem interesujący materiał do zastanowienia się, a także do dyskusji.

Wydawcy zaopatrzyli opracowanie Opočenskego w liczne przypisy, zarówno odsyłające do literatury (nie brak w nich polemik) oraz do innych źródeł, jak też do załączonych dokumentów. Niestety, czytelnik często nie zdoła odróżnić odsyłaczy Opočenskego od tych, które dodali wydawcy. W dwóch przypadkach (przyp. nr 25 i 75) mamy zaznaczone „uwaga wydawcy”, co może sugerować, że pozostałe komentarze pochodzą od autora opracowania, lecz byłby to wniosek błędny. Spotkać także można oczywiste omyłki literowe świadczące o niezbyt starannej korekcie. Nie zmienia to faktu, że aparat pomocniczy jest bardzo cennym uzupełnieniem źródła.

Opočenský uzupełnił swe opracowanie załącznikiem obejmującym 35 dokumentów. Beneš wykorzystał je w wydanych po powrocie do kraju publikacjach, które powstawały także z udziałem Opočenskego. Wydawcy zamieścili jako aneks dokumenty załączone do oryginalnego opracowania, uzupełniając je dalszymi 27 pozycjami (są one odpowiednio oznaczone). Na uznanie zasługuje fakt, że teksty dokumentów opublikowanych zostały porównane z oryginałami i wydawcy zaznaczyli rozbieżności (skrót, dodatki lub odmienne sformułowania) wprowadzone przez Beneša. Dokumentom towarzyszy także rozbudowany aparat pomocniczy, w tym również wskazanie miejsca, gdzie były już publikowane. Zauważyć jednak należy, że nagłówki dokumentów są opracowane niekonsekwentnie. Na ogół zawierają informacje o dacie, miejscu powstania oraz twórcy i adresacie, niekiedy dodano informacje o treści.

Pożytecznym uzupełnieniem edycji jest chronologia wydarzeń, selektywna bibliografia prac Opočenskego, fotografie, rozbudowany indeks nazwisk oraz rejestry dokumentów w języku angielskim.

Opracowanie Opočenskego jest oczywiście dokumentem subiektywnym, który powstał dla konkretnych celów politycznych, toteż należy do niego podchodzić krytycznie. Niemniej jest to źródło cenne, gdyż powstało pod bezpośrednim wpływem Beneša, a więc ukazuje, w jaki sposób polityk ten pragnął przedstawić swą działalność w Ameryce w 1939 r. Uzupełnia tym samym jego wspomnienia publikowane już po zakończeniu wojny. Część towarzyszących opracowaniu dokumentów jest publikowana po raz pierwszy, te zaś, które znane były dotąd jedynie z publikacji, zostały skonfrontowane z oryginałami. Treść opracowania oraz załączonych dokumentów uzasadnia w pełni tytuł, w którym zawiera się teza, że już podczas pobytu w Ameryce Beneš — wbrew własnym deklaracjom — podjął działalność polityczną, której celem było stworzenie ośrodka zagranicznego ruchu oporu, w obliczu oczekiwanej przez niego wielkiej wojny przeciwko III Rzeszy.

Jerzy Tomaszewski
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny